

регіону і істотний розрив в соціокультурному просторі країни. Інституційні зміни останніх десятиліть не сприяють розвиненню соціокультурного потенціалу регіону, що проявляється в зниженні його соціально-економічного та інституційно-регулятивного потенціалів. Отримана інтегральна оцінка соціокультурного потенціалу Астраханської області як нестійкого свідчить про результати трансформації регіону в умовах інституційних змін останніх десятиліть - в межах кордонів регіональної спільноти в даний час повною мірою не склалася динамічна система соціальних зв'язків, заснована на духовно-моральних засадах і постійній резонансній взаємодії.

Ключові слова: сучасний російський регіон, соціокультурний потенціал регіону, теоретичне дослідження, емпіричне дослідження.

Kargapolova E. Socio-cultural potential of modern Russian regions: the ex-perience of theoretical and empirical studies.

The existing methods of regional studies do not add up to a comprehensive view of vectors of transformation of the modern Russian regions. In this connection it is necessary to explore the socio-cultural potential of the regions that are able (or not able) to ensure both its own development and the development of the whole country. The potential is generalized description of the measures of shared resources and opportunities of the process of transformation of the region on the basis of internal (social and cultural) and external (institutional) settings. Forming an idea about the socio-cultural potential of the region, we believe it is important to highlight the indicator potential - social

wellbeing of the population, and its parameters - basic and institutional. On the basis of application of the algorithm empirical studies of specific socio-cultural potential of modern Russian regions – Astrakhan region is characterized as unstable when zone collapse and crisis prevail over the areas of growth, and sustainable growth. This allows us to predict the decline of the social wellbeing of the population within the region with some of its resources at present. We have described the basic parameters of social and cultural potential of the Astrakhan region, revealed its competitive advantages – the continuing future possibilities for improving the socio-demographic situation in the region, and the main problems - the big degree of moral, cultural disunity of the population within the region, and a significant gap in socio-cultural space of the country. The institutional changes of the last decades not contribute to the development of social and cultural potential of the region, which is manifested in a decrease in its socio-economic and institutional-regulatory capabilities. The obtained integral assessment of the socio-cultural potential of the Astrakhan region as volatile shows the results of the transformation of the region in terms of institutional changes of the last decades - within the bounds of regional unity currently not fully developed the dynamic system of social relations based on spiritual-moral basis and the permanent resonance interaction.

Key words: contemporary Russian region, socio-cultural potential of the region, theoretical research, empirical research.

Надійшла до редколегії: 17.04.14 р.

УДК 81'373.612.2:316.324.8:1

І. М. Кобзар

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

РОЛЬ МЕТАФОРИ У СТВОРЕННІ ОБРАЗІВ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Шляхом з'ясування принципової значущості метафори для гуманітарного пізнання здійснено спробу виявлення можливостей метафоричного моделювання у формуванні соціальних образів інформаційного суспільства.

Ключові слова: метафоричне моделювання, інформаційне суспільство, соціальний образ, масова свідомість.

Як відомо, мова виконує функції носія й зберігача інформації, виступає способом вираження накопичених знань та є базою для формування нових. Людина може використовувати знання та досвід попередніх поколінь з метою отримання нових знань, що дозволяє їй активно змінювати інформаційну картину світу. Під впливом конкретних соціальних умов та попереднього досвіду формується масова свідомість. В умовах інформаційного суспільства рівень значущості людини визначається її вмінням орієнтуватися в бурхливому потоці часто змінюваних соціокультурних ситуацій. Залежно від цільової настанови інформаційний вплив мови на людину може мати позитивний або негативний заряд, результатом якого стає відповідна поведінка та створюються відповідний образ.

Процес утворення смислів як процес побудови інформації про них полягає в розвитку вміння орієнтуватися в навколишньому світі, що власне є процесом людського пізнання. Якщо пізнання розглядати як «процес розширення фізичної й духовної орієнтації людини у світі», то «правильно орієнтуючий» термін є одним з найважливіших елементів, що становлять основу такої орієнтації [1]. Особлива роль у цьому процесі належить метафорі як основному засобу створення різних соціальних образів, адже саме «мистецтво створення іміджу є не що інше, як уміння знайти метафору» [2].

Унікальність метафоричної інформації полягає в тому, що за її допомогою створюється панорамність образу, що дає можливість виходу за межі певної ситуації. Вихідною

в цьому плані приймемо думку Н.Д. Арутюнової про те, що основним призначенням метафори є не повідомлення інформації, а викликання уявлення про неї [3].

Метою статті є аналіз механізму метафоричного моделювання різних соціальних образів в умовах інформаційного суспільства. Поставлена проблема є актуальною, виходячи з думки про необхідність формування високої інформаційно-мовної культури та збереження національних мовних традицій, які залежать від особистісних характеристик індивіда, рівня його самосвідомості, суспільно-політичного світогляду та громадської думки в суспільстві.

Соціальні уявлення є основою уявлень про різні об'єкти соціальної дійсності. На цій базі будуються уявлення про світ у цілому (образ світу) та уявлення про образ особи зокрема, які відбивають особистісні особливості кожного індивіда. Звідси можемо вважати, що поняття «соціальний образ» є найбільш адекватним інструментом аналізу суспільних явищ інформаційного суспільства, бо поєднує як індивідуальні, так і суспільні риси, релікти давнини, об'єкти сучасності та мрії про майбутнє.

Соціальні образи створюють соціальні ролі та соціально-статусні позиції, певну частку стереотипних установок тощо. Створення образів в інформаційному суспільстві відбувається з метою формування й закріплення у людській свідомості певних характеристик, які впливають на відношення широкої аудиторії до них, примушуючи оцінювати їх і реагувати на різного

роду події й дії, з ними пов'язані. Інформація може «створити» чи «відновити» імідж, може бути «згубною для іміджу», а може його «скомпроментувати» та «зіпсувати». Тобто, мова йде про метафору, «яка виражає унікальну особистісну ідентичність суб'єкта діяльності» [2].

Для розуміння того, як створюється образ інформаційного суспільства, слід наголосити на моделюючій здатності метафори, яка дає поштовх розвитку думки й наводить на нові аналогії. Мовне моделювання є способом представлення інформації у свідомості людини та способом її передання. Тому одним з основних понять, використовуваних у цьому напрямі, є «метафорична модель».

Про важливість моделюючої ролі метафори говорили різні дослідники, зокрема, Н.Д. Арутюнова [3], Г.С. Баранов, Р. Бойд, С.С. Гусев, Т. Кун, Я. Монкоша-Бошдан, М.Л. Мотько, Д.С. Найдіна, О.О. Опаріна, О.О. Федосєєв, Л.О. Хахалова [4], А.П. Чудінов [5] та ін.

У питанні моделювання образів обов'язково слід зважати на різний рівень необхідності використання інформації співробітниками та функціональними службами, тобто різний підхід до процесів збирання, обробки, використання та розповсюдження інформації. Ця необхідність може виникнути при розв'язанні проблем різного рівня, що полегшує діяльність як конкретних індивідів, так і колективів та стимулює пошуки нових підходів до вирішення насущних завдань.

Використання метафор допомагає зрозуміти відношення до інформації та виробити відповідне рішення. Використовуючи метафоричні одиниці для побудови моделі ситуації, яка виступає фрагментом цілісної картини світу, визначається спосіб сприйняття світу реципієнтом для його власних дій. Концептуальна метафора є засобом формування параморфної моделі, яка дозволяє увявити одну систему за допомогою системи з іншої сфери досвіду, тобто пояснення однієї сфери в термінах іншої.

У сучасних дослідженнях активно використовуються понад десяти концептів-метафор, які репрезентуються метафоричними одиницями різних рівнів у великій кількості ситуативних моделей. У нашій роботі для визначення механізму метафоричного моделювання образів інформаційного суспільства погодимося з думкою професора Л.О. Хахалової, яка серед способів семантичного й логічного моделювання метафори виділяє 3 обов'язкових моделетвірних чинники: реальний детонат, фіктивний детонат та констант порівняння.

Дослідниця наголошує, що реальний детонат є незмінним, а фіктивний – змінний і варіативний. Орієнтуються вони на одинадцять типізованих ситуацій, які й породжують образи. Це: спортивні змагання; ігри; війна та військові дії; театральне та циркове дійство; діяльнісно-емоційна людина в різних фізичних, психічних та фізіологічних станах; прилади та функціонування різних механізмів і деталей; положення й переміщення у просторі; монархічна влада; кулінарні вироби; медицина, гігієна й здоров'я; природа й природні явища; мова, політика й культура [4].

Російський професор А.П. Чудінов [5] також наголошує, що різні складові соціальної картини світу постійно взаємодіють між собою в людській свідомості. Тому світ метафорично моделюється за зразком інших сфер соціальної діяльності людини, що включає такі понятійні сфери-джерела, як «Злочинність», «Війна», «Театр (видовищні мистецтва)», «Економіка», «Гра і спорт».

Гарет Морган, професор Йоркського університету в Торонто, вважає можливим використання механістичних, фізіологічних, психічних, політичних, культурних та метафор влади, руху і трансформації для створення організації, сильні та слабкі сторони яких проаналізовано ним у монографії «Імідж організації: вісім моделей організаційного розвитку» [6]. Використовувати їх можна як ізольовано одна від одної, так і об'єднано, отримуючи в результаті розуміння їх взаємодії з зовнішнім середовищем та визначити найбільш прийнятний варіант інформаційної культури.

Учений наголошує на тому, що будь-який аспект організаційної діяльності залежить від обробки інформації в тій чи іншій формі, на підставі чого формуються її стратегія та плани. У світі комп'ютерних та автоматизованих потоків, а також у зв'язку з розвитком Інтернету та інших мереж електронної комунікації змінилося не лише розуміння інформації, а й застосування її на практиці. Проте люди часто все ж таки мають обмежені можливості для користування нею. Зважаючи на це, метафоричний процес моделювання образів інформаційного суспільства простежимо, використовуючи метафори організаційної теорії Г. Моргана.

Учений указує, що організаційна структура, стратегія, стиль управління, робота в команді, організаційні зміни, зміст та якість продуктів і послуг – усе може бути перетворено й оживлено за допомогою творчих образів, які допоможуть гармонійно вписатися в умови нової реальності. Він наводить метафори організації як механізму, як живого організму, як природного відбору, як мозку та як культури.

Метафора «організація як механізм» розглядається з точки зору механістичного підходу до організації, тобто, як до технічного процесу, де завдання, які стоять перед нею, може виконати лише машина, яка «працює акуратно», «не маючи збоїв» у роботі, а «простої» та «бездіяльності» порушують її силу та міць.

«Організація як живий організм» – метафора, де кожен представник її чи вона в цілому перебуває в певному середовищі, у якому добре «притосовані до одних умов» та нездатні «вижити в інших». Організація нагадує дещо біологічне, коли взаємини між окремими людьми, групами, організаціями та їхнім соціальним середовищем розглядаються як відношення між молекулами, клітинами та складними видами й навколишнім середовищем у цілому. Метафора живого організму підкреслює виживання як основну мету й завдання організації, оскільки кожен прагне «вижити», «не захворіти» й «не загинути». Особливо ознакою метафори тут є створення таких «умов існування», у яких кожен може відчувати свою необхідність і значущість.

Метафора «організація як природний відбір» полягає у процесі видобування необхідних життєвих ресурсів. Тут організація стикається з конкуренцією інших організацій, а оскільки ресурсів для всіх не вистачає – виживають найсильніші або найбільш притосовані. Так зовнішнє середовище стає вирішальним чинником успішної або неуспішної організації, тим самим здійснюючи «природний відбір», усуваючи слабших. Під впливом цієї метафори виникла й розглядається екологічна модель організаційної демографії, у основі якої – розуміння обмежень подачі ресурсів та впровадження ефективних нововведень в екологічну діяльність організації.

Існує ціла низка метафор для представлення можливостей мозку. Одна з них – «організація як мозок» – призначена для збереження й обробки інформації. Тут вона виступає як комп'ютер чи телефонна панель управління, що передає

інформацію за допомогою електронних імпульсів; складний комплекс хімічних реакцій, які передають інформацію та спонукають до дії; лінгвістичною системою, яка засобами нейронного коду перетворює інформацію в думки, ідеї та дії подібно до того, як алфавітний код перетворює букви в слова, речення та тексти.

Ще одна метафора «організація як культура» походить від метафори «суспільство як культура», оскільки спосіб життя багатьох працівників базується на основі двох понять – роботи та дозвілля. Розпочинаючи роботу одночасно, проводячи час в одному й тому ж місці, носячи однакову форму, виконуючи одні й ті ж дії, люди перебувають у межах одного культурного суспільства, поєднують і сповідують одні й ті ж культурні цінності та кодекси честі.

Усе це призводить до того, що культура перестає розглядатись як одна з характеристик, яку має організація. Вона розглядається як активне явище, за допомогою якого люди створюють і перебудовують світ. При використанні цієї метафори акцент робиться на систему поглядів і переконань, що поділяються членами організації, а, отже, на побудову певних схем інтерпретації, які допомагають створювати й оновлювати ці погляди та значення. Метафора культури вказує на такі способи зміни організації як мова, норми, формальні процедури та інші соціальні дії, пов'язані з ключовою ідеологією, цінностями й переконаннями.

На підставі цього можемо постулювати, що ідея організації є творчим процесом формування образів, які ми «організуємо» на основі образів, що вже існують у нашій свідомості й у нас завжди є можливість створити нові образи [6, с. 413]. Природа сучасного світу залежить від панування електронних засобів інформації, що ускладнює положення тих, хто повинен іти в ногу з часом та новими напрямками розвитку. Саме ця позиція допомагає зрозуміти роль метафоричного мислення, розуміючи силу в слабкостях. Таким чином виробляється основа для більш вдумливого відношення до практичних завдань управління, де практика невіддільна від теорії. Залишаючись відкритими для ідей різних метафор і навчаючись застосовувати метафори для нових ідей, розширюються можливості розв'язання найскладніших проблем.

Деякі філософи вважають, що певні поняття сучасного суспільства мають більш оцінний, аніж науковий характер. Так, В.І. Казакова зазначає, що деякі з них можна вважати породженням індустріальної цивілізації, бо вони «само собою задають орієнтацію створення деякого витвору мистецтва: еліта, середній клас, пролетаріат, маргінали, які постають через призму апріорно заданих атрибутів» [7, с. 34]. Простежимо метафоричний процес створення та існування деяких з названих образів у суспільстві. Насамперед – «еліта», на метафоричність якого вказували А. Зоткін, Н. Макіавеллі, В. Парето, М. Шульга [8].

Сьогодні не існує остаточного критерію чи ознаки, яка б дефініціювала це поняття. Одні першим вбачають у ньому досягнення в трудовій діяльності, рівень освіченості та інтелекту, інші – харизму, престиж, репутацію, багатство тощо. Часто вказується й на рухливість персональної еліти: якщо раніше принц вважався безумовним престолоспадкоємцем, то в сучасних реаліях почесні номінації – звання героїв, лауреатів, академіків тощо – є позитивними, але не успадковуваними.

Проте всі сходяться в думці щодо обраності цієї категорії суспільства. Безперечно, вона стає свідком усіх суспільних трансформацій і сама піддається їм.

Якщо у феодальному суспільстві єдиною ознакою еліти було соціальне походження, то в сучасному світі діють принципово інші тенденції. Створення елітних ролей відбувається за допомогою звань, категорій, класів, що створюють відповідні системи стимулів та виділення їх з-посеред інших. Традиційною для радянської еліти була успадкована від царської Росії модель рекрутування еліт, в основу якої був покладений службово-номенклатурний принцип, який призвів до домінування адміністративно-політичної бюрократії. Так, зокрема «на початок 1980-х рр. еліта являла собою «виїдене яйце», під оболонкою якого склалися клани та корпорації, яким було явно тісно в ороговілій оболонці і які очікували свого часу для конверсії накопичених різноманітних ресурсів (фінансових, символічних, політичних тощо) в реальну політичну владу або економічний капітал» [9, с. 310].

Вітчизняний дослідник В.С. Нікулін зазначає, що в кінці 90-х рр. ХХ ст. в Україні еліта сформувала потужні політико-фінансові групи, вибудувала вертикальні елітні колони, що включають партійні структури, підконтрольні засоби масової інформації, регіональні та галузеві лобі, спираючись на які, періодично підтверджує свою легітимність. Поступово відбулася її трансформація в олігархічну модель, основним принципом якої є плуралізм еліт, домінуюча роль серед яких належить бізнес-еліті, яка направляє своїх представників у політико-адміністративну еліту та впливає на прийняття значущих політичних рішень [10, с. 210].

Білоруські дослідники А. Квілорія та С. Мусієнко [11], говорячи про номінацію еліти й ототожнюючи її з різними соціальними групами (начальниками, бізнесменами, керівниками, політиками), вдаються до метафоричної оцінки її образів: здебільшого – як позитивної – «працює і творить», «очолює», «керує», «думає», «навчає», «виховує», «виробляє цінності», а іноді – як негативної: «живе, як хоче», «байдкує», «краде», «тринькає гроші», «не поважає інших».

Заслугує на увагу точка зору засновників теорії еліт Н. Макіавеллі та В. Парето, які намагалися застосувати принципи механічних систем та зооморфних рис до соціальних систем, тим самим удаючись до метафори. В. Парето [12] визначав еліту як клас тих, хто характеризується у своїй діяльності найвищими показниками, а також вказав на механізми входження в її лави тих, хто не має вищих показників діяльності. Це – багатство та успадкування елітного статусу. Посилаючись на класифікацію Н. Макіавеллі, до категорії «правляча еліта» учений відніс тих, хто прямо чи не прямо значним чином впливає на владу, розподіливши їх на 2 типи: 1) «лисиць», у яких переважає «інстинкт комбінацій»; 2) «левів», яким властива стабільність агрегатів, які мають владу чи перебувають в опозиції.

Цієї ж метафоричної класифікації дотримується й вітчизняний дослідник А. Зоткін, який у монографії «Леви та лиси української політики» [13] користується «левиними» характеристиками для зображення жорсткості та хитрості й дипломатичності для «лисів» політичних реалій сучасної України.

Слід зауважити, що не лише образ еліти створюється зооморфними метафорами. Вона є часто вживаною при аналізі економічних та політичних ситуацій. Їх характеризують концептуальні вектори агресії, жорсткості, коли йдеться про попрання принципів гуманізму чи передавання почуття розгубленості й непевності: «хижа акула», «ведмідь з сокирою», «жвавий жеребець», «замучені шкапи», «безглузді карасі», «уперті віслоки».

У створенні соціальних образів інформаційного суспільства використовується й педагогічна метафора, яка представляє певні події в образах уроків, які повинні бути засвоєні задля подолання перешкод та уникнення труднощів.

Не можна обійти увагою такий метафоричний соціальний образ інформаційного суспільства як «глобальне село», який характеризує глобальний простір Інтернету. Незважаючи на те, що кількість продуктів та послуг інформаційного суспільства невпинно «зростає» й «глобальне село» «має» безмежні можливості, користуватися ними можуть далеко не всі його мешканці. Це спричиняється цілою низкою обставин, серед яких головною вважається низький рівень життя й неможливість доступу до всевітньої мережі.

Зазвичай більшість соціальних образів мають просторово-часовий континуум, бо або ж формуються протягом тисячоліть, набуваючи в нові часи нових відтінків, або ж виникають для потреби конкретного суспільства й, «відслуживши» йому, зникають. У зв'язку з тим, що в інформаційному суспільстві роль жінки, зокрема, у економічній та політичній сферах, усе більш зростає, розглянемо її соціально-професійний образ, який формується теж не без участі метафори під впливом політичних орієнтацій, діяльнісно-результативних показників та імідж-репрезентацій.

Найбільш адекватною метафорою сьогодення є «ділова жінка», що раніше стосувалася жінки, зайнятої лише кар'єрою, а нині – яка повністю реалізувала себе в професії та сім'ї.

Вітчизняна дослідниця Т.В. Склярчук, посилаючись на одне з німецьких видань, наводить п'ять жіночих символічних типів соціального рівня, де «ділову жінку»-політика співвіднесено з образом, який найбільше їй «підходить». При цьому є очевидним, що метафорично створені образи мають сутнісні підстави, які виявляються в зовнішності та діяльності далі вказаних осіб. Американська акторка та співачка Доріс Дей – завжди мило усміхнена – є метафорою німецького канцлера Ангели Меркель до того моменту, доки та не «вдарить». Американський конгрес-спікер Ненсі Палозі постає в ролі місіс Пропер, яка демонструє, що «жіноча м'якість» – зовсім не «атрибут жіночої влади». Колишній держсекретар США – «войовничка» Кондоліза Райз – як «політ-пані», тобто – класично консервативний образ жінки, якій доводилося бути в «чоловічих бастіонах». Кандидат в президенти Франції – Сержолена Рояль – виглядає як «політ-Бонд-дівчина», підкреслюючи майже все, що прийнято вважати фемініним. Українська экс-прем'єр-міністр Юлія Тимошенко – як «політ-Барбі», яка, хоча й представлена як лялька, проте в «політичних іграх» є вкрай небезпечною [14].

Таким чином виробляється основа для більш вдумливого відношення до практичних завдань управління, де практика невіддільна від теорії. Залишаючись відкритими для ідей різних метафор і навчаючись застосовувати метафори для нових ідей, розширюються можливості розв'язання найскладніших проблем шляхом подальшого уважного аналізу їх та урахування в практичній діяльності.

На підставі проведеного аналізу можемо говорити про створення різних соціальних образів інформаційного суспільства завдяки моделюючій здатності метафор. Це створює можливість зводити воедино поняття з різних галузей, пояснює принципову значущість метафори для формування високої інформаційно-мовної культури та

збереження національних мовних традицій.

У роботі виділено 3 обов'язкових моделетвірних чинники: реальний детонат, фіктивний детонат та констант порівняння, які орієнтуються на типізовані ситуації, які й породжують образи. У метафоричному процесі моделювання образів інформаційного суспільства використані метафори організації, еліти та жінки.

У процесі дослідження виявлено, що найбільш продуктивними є механістична, біологічна та морбальна метафори, які характеризують концептуальні вектори агресії, жорстокості, передавання почуття розгубленості й непевності, що є вираженням загальних настроїв сучасного суспільства. Вказано на практично повну відсутність оптимістичних метафоричних концептів, пошук яких може стати предметом подальших наукових розвідок після подолання непростого й складного періоду в суспільному житті.

Бібліографічні посилання

1. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание [Электронный ресурс] / М.Н. Володина // EvArtist [сайт] / Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text12/03.htm> – Заголовок з екрану
2. Горчакова В.Г. Имидж личности [Текст] / В.Г. Горчакова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2008. – №3. – С. 133–138.
3. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры [Текст] / Н.Д. Арутюнова. – М., 1990. – С. 5–32.
4. Хахалова С. А. Метафора в пространстве предвыборного политического дискурса [Текст] // Языковая реальность познания: сборник научных трудов / С.А. Хахалова. – Иркутск : ИГЛУ, 2009. – С.8–18.
5. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации [Электронный ресурс] / А.П. Чудинов. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm>. – Загл з екрана
6. Морган Г. Имидж организации: восемь моделей организационного развития [Текст] / Г. Морган ; пер с англ. под ред. Н. Лапиной. – М. : Вершина, 2006. – 416 с.
7. Казакова И. Социальный портрет как объект феноменологического анализа / Социология и социальная работа [Текст] / И. Казакова // Вест. Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2011. – № 1 (21). – С. 32–38.
8. Шульга Н. Этапы становления политической власти в Украине [Текст] / Н. Шульга // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24–37.
9. Гаман-Голутвина О. В. Политические элиты России: Вехи политической эволюции [Текст] / О. В. Гаман-Голутвина. – М. : 2006. – 448 с.
10. Никулин В.С. Основные векторы трансформации советской номенклатуры в постсоветскую украинскую элиту [Текст] / В.С. Никулин // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 941. – Сер.: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – С. 208–212.
11. Мусиенко С. Молодежь и элита: осознание политической ответственности [Электронный ресурс] / С. Мусиенко, А. Квилорія. – Режим доступа : http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_131574.pdf. – Загл з екрана
12. Парето В. Элиты и аристократия [Текст] // Личность. Культура. Общество / В. Парето. – 2002. – Т. IV. – Вып. 3–4 (13–14). – С. 230–239.
13. Зоткин А. А. Львы и лисы украинской политики: о властвующей элите: моногр. [Текст] / А. А. Зоткин ; НАН Украины, Ин-т социологии. – К. : Наукова думка, 2010. – 341 с.
14. Склярчук Т. В. Категория образа как возможность прочтения социального контекста: социологический аспект [Электронный ресурс] / Т. В. Склярчук. – Режим доступа : http://lomonosovmsu.ru/archive/Lomonosov_2007/17/skljaruk_tv.doc.pdf. – Загл з екрана

Кобзарь И. Н. Роль метафоры в создании образов современного информационного общества.

Путем выяснения принципиальной значимости метафоры для гуманитарного познания осуществлена попытка выявления возможностей метафорического моделирования в формировании социальных образов информационного общества.

Ключевые слова: метафорическое моделирование, информационное общество, социальный образ, массовое сознание.

information society.

By clarifying the fundamental importance of metaphor for human cognition made an attempt to identify opportunities metaphorical modeling in shaping social images of the Information Society.

Key words: metaphorical modeling, information society, social image, the mass consciousness.

Kobzar I. Role of metaphor in creating the image of modern

Надійшла до редколегії: 10.06.14.

УДК 130.2 + 141.333

Г. О. Крапівник

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ЗЛОЧИН І ЗЛОЧИНЕЦЬ У КУЛЬТУРНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРУ

Досліджуються концепти злочину і злочинця в просторі детективного жанру. Показано, що вони, як одні з центральних в таких художніх текстах, надають можливість прослідкувати психологічні, соціальні, антропологічні мотиви, що спонукають людину до скоєння злочинів. Виявлено, що детективна формула є екзистенціальною за своєю сутністю, а подія злочину представляє собою крок за межу, встановлену релігійно-моральними і правовими нормами. В ході сприйняття текстів вказаного жанру реципієнт відчуває впевненість в тому, що ці норми є, тим не менш, непохитними, справедливості буде встановлено, а злочинця покарано.

Ключові слова: детективний жанр, злочин, злочинець, покарання, екзистенціальний, норма, справедливість, віра.

Постановка проблеми. Сила будь-якого твору мистецтва в тому, що він, відштовхуючись від конкретних подій, підіймається до вершин узагальнень [1, с. 68]. Дійсно, в міфологічній детективній формулі відправною точкою є певна ситуація і певна подія, що підштовхують розгортання наративу. В більшості випадків такою подією в детективі є скоєння протиправної дії злочинцем. Концепт злочину не має чітких границь, Ентоні Гідденс пише, що він існує в рамках набагато ширшої категорії поведінки, яку соціологи називають девіантною [2, с. 183]. В результаті розвитку сюжету, реципієнт виходить на більш високий рівень моральних феноменів. Можна зазначити, що найкращі художні твори виконують свого роду функцію сумління для соціуму, для його адресатів, в уявному світі *crime fiction* вони впізнають реальний світ, де прагнуть пізнати істину, що тісно пов'язана з основними філософськими концептами. Філософія злочину спрямована на пошуки первинного знання про те, що призводить до злочинів, що є їхніми метафізичними, соціальними, антропологічними, екзистенційними підвалинами. Вона намагається пізнати, що стимулює людей до порушення релігійно-моральних і правових норм. [3, с. 12]

Аналіз досліджень і публікацій. Концепт злочину широко вивчається різними галузями науки, зокрема, філософією, соціологією, психологією, психіатрією, криміналістикою тощо. Такий міждисциплінарний характер феномену, що досліджується (і його агента), не випадково приваблює і звертає на себе увагу і науковців, письменників і журналістів (всі вони продукують тексти, жанри і стилі, в яких вони працюють, часто-густо накладаються один на одного, а потім споживаються реципієнтами). Серед авторів, що розглядали концепти злочину і злочинця в своїх роботах, можна назвати Е. Анушата, С. Аскольдова, Р. Барта, В.А. Бачиніна, Е. Гідденса, О. Горелова, В. Єрофеева, К. Вульфа і багато інших.

Актуальність цієї роботи обумовлена потребою більш глибокого філософсько-антропологічного висвітлення впливу, що його мають формульні детективні тексти і вписані в них концепти злочину і злочинця на свідомість окремої людини і суспільства епохи пізнього Модерну.

Мета дослідження полягає в проведенні філософсько-антропологічного аналізу концептів злочину і злочинця в

просторі детективного жанру.

Основний матеріал. При розгляді концепту злочину В.А. Бачинін визначає наступні точки зору. З юридичного боку, злочин є дією, щодо скоєння якої в кримінальному законодавстві є пряма заборона. З позиції етики, злочин – це зло, що виходить з людини і направлено на людину. В соціології (і інших суспільно-політичних та психологічних науках) вчинення злочину є результатом того, що соціальні суб'єкти не змогли цивілізовані форми розв'язання життєвих протиріч. З точки зору антропології, цей концепт репрезентує перекручену, руйнівну форму самореалізації, самовиявлення певних особливостей людської природи і таких її властивостей, як інтелект, воля, пристрасті тощо. [3, с. 59-60]

Теорії контролю розглядають людину як істоту, що від природи егоцентрична і раціональна, а тому прагне до скоєння злочинів, якщо ризик покарання є відносно низьким. Цього не відбувається тільки в тому випадку, якщо суспільство превентивно не застосує достатньо жорсткі юридичні обмеження, а у самої людини існують тісні зв'язки з громадою. При недостатній соціалізації далеко не кожна людина має самоконтроль, що не дозволяє їй піти на злочинні дії. В цьому випадку мова йде не про девіантну, зокрема злочинну, поведінку декласованого населення, а навпаки, про поведінку «вільно мислячої людини», тих, хто має певну владу. При цьому більшість злочинів вчиняється з матеріальних мотивів (корисних), що є щедро припорошені моралістичними і навіть релігійними зверненнями і лозунгами. [2, с. 184]

Незважаючи на те, що феномен злочину є природнім і його неможливо цілковито викоренити з точки зору багатьох митців і вчених, це не означає, що люди змирилися з існуванням злочинності. Боротьба з нею йшла і продовжується. Злочини та їх антропологічні характеристики вивчаються й аналізуються культурою як нескінчений поєдинок між добром і злом.

Феномен, що розглядається, як один з атрибутів буття і структури світу, а також його агент з'являються в фольклорних і сакральних літературних текстах ще з часів Старого Заповіту й античності. Найпершими злочинами в християнстві можна назвати порушення Адамом і своєю заборони Бога вживати плодів з дерева пізнання добра та зла в Едемі і вбивство Каїном свого брата Авеля. Габріель Гарсія Маркес назвав трагедію «Цар Едип» найбільш